

sır'a giden Sittülmülk'ün gençlik yılları hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmakla birlikte daha babasının sağlığında devlet işlerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ babası tarafından görevden alınan İsâ b. Nasturus'un tekrar vezirliğe tayin edilmesi için çaba göstermiş ve bu çabası sonuç vermiştir (İbnü'l-Kalânîsî, s. 33). Azîz-Billâh'ın Bizans ordusuna karşı bir sefer hazırlığında iken Bilbîste'ni ölümü üzerine (386/996) Kahire'ye dönen Sittülmülk, veliaht olan henüz sekiz yaşındaki üvey kardeşi Hâkim-Biemrillâh'ın yerine kuzeni Abdullah b. Muizz'i tahta geçirmek istediye de bu girişim Hâkim'in vâsîsî Ebû'l-Fütûh Bercevân tarafından engellendi. Sittülmülk bir müddet sarayında göz hapsinde tutuldu (a.g.e., s. 44). Bercevân'ın 390 (1000) yılında Hâkim tarafından öldürülmesinin ardından onun üzerinde nüfuz kurmaya ve devlet işlerine yeniden müdahale etmeye çalıştı (a.g.e., s. 60). Hâkim-Biemrillâh'ın hilâfetinin son yıllarında iki kardeş arasındaki ilişkiler oldukça bozuldu. Hâkim'in çalgınca davranışlar gösterdiği bu dönemde Sittülmülk kardeşinin özellikle zimmîlerle kadınlara yönelik zalimce uygulamalarına karşı çıktı. Hâkim 404 (1013-14) yılında câriye ve eşlerini öldürmeye başladığında onun daha sonra Zâhir-Liî'zâzîdînillâh unvanıyla tahta çıkacak olan oğlu Ali ile annesini kendi sarayında korumaya aldı (Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, s. 304). Hâkim bu dönemde Sittülmülk'e herhangi bir zarar vermedi, fakat onunla iş birliği yaptığını düşündüğü maiyetini bertaraf etti.

Bazı kaynaklarda Hâkim-Biemrillâh'ın 27 Şevval 411'de (13 Şubat 1021) ölümle tehdit ettiği kardeşi Sittülmülk'ün azmettirilmesiyle Kûtâme kabilesi şeyhlerinden ve ordu kumandanlarından Seyfüddeve Hüseyin b. Devvâs'ın köleleri tarafından öldürüldüğü ifade edilirken (İbnü'l-Kalânîsî, s. 79; Nüveyrî, XXVIII, 195; İbn Tağrıberdî, IV, 187-194) Yahyâ b. Saîd el-Antâkî (*Târîhu'l-Antâkî*, s. 359-363) ve Müsebbihî'den (Makrîzî, II, 115-116) gelen rivayetlerde Hâkim'in ortadan kaldırılmasında Sittülmülk'ün bir rolü olduğundan bahsedilmemektedir. Sittülmülk'ün nüfuzu hâmisî olduğu Zâhir-Liî'zâzîdînillâh'ın halife olmasıyla birlikte daha da arttı. Sittülmülk, Hâkim'in ortadan kaldırıldığı günlerde devlet bürokrasisinin önemli şahsiyetlerine maddî desteklerde bulunarak onlardan gelecek muhalefeti engelledi. Onun katilleri olarak ilân edilen kişiler yine Sittülmülk'ün emriyle ortadan kaldırıldı. Zâhir-Liî'zâzîdînillâh'a karşı Fâtımî tahtında hak iddia edebilecek olan,

Hâkim-Biemrillâh'ın 404 (1013-14) yılında veliaht tayin ettiği amcasının oğlu ve Şam Valisi Ebû'l-Kâsım Abdurrahîm (Abdurrahman) b. İlyâs da Sittülmülk tarafından bir hile ile Mısır'a getirilerek öldürüldü. Sittülmülk, Hâkim döneminde bozulan devlet maliyesini aldığı tedbirlerle düzene koymaya çalıştı, onun döneminde konulan kadınların sokağa çıkması ve mûsikinin yasaklanması gibi uygulamalara son verildi. Takibattan kurtulmak için müslüman olduğunu söylemek zorunda kalan zimmîlere dinlerine dönme ve Mısır'ı terkedenlere Mısır'a geri gelme imkânı sağlandı. Ömrünün son yıllarında devlet yönetiminde herhangi bir etkinliği kalmadığı anlaşılan Sittülmülk 11 Zilkade 413'te (5 Şubat 1023) Kahire'de öldü (Nüveyrî, XXVIII, 205). Dönemin kaynakları onu akıllı, siyaset bilen iyi bir idareci olarak tavsif eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Trablus 1990, s. 304, 359-363, 367-368; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 33, 44, 58-60, 72, 79; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 297-300; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVIII, 194-196, 205; Makrîzî, *İttî'âzû'l-hunefâ* (nşr. M. Hilmi M. Ahmed), Kahire 1416/1996, II, 15, 33, 101-102, 107, 115-117, 124-132, 174; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1992, IV, 187-194; M. Abdullah İnân, *Terâcîmü İslâmiyye*, Kahire 1390/1970, s. 31-37; a.m.f., *el-Hâkim-Biemrillâh ve esrârü'd-da'veti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1404/1983, bk. İndeks; Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtîmiyye fî Mısır*, Kahire 1413/1992, s. 108, 116-118; H. Halm, "Der Treuhänder Gottes", *Isl.*, LXIII (1986), s. 11-72; a.m.f., "Sitt al-Mulk", *El²* (İng.), IX, 685-686; Y. Lev, "The Fatimid Princess Sitt al-Mulk", *JSS*, XXXII/2 (1987), s. 319-328; Mustafa Öz, "Hâkim-Biemrillâh", *DİA*, XV, 199-201.

CENGİZ TOMAR

SİTTÜLVÜZERÂ

(سِتُّ الْوَزَرَاءِ)

Ümmü Muhammed (Ümmü Abdillâh)
Sittülvüzerâ bint Ömer b. Es'ad
b. el-Müneccâ ed-Dimaşkîyye
(ö. 716/1316)

Kadın muhaddis.

624 (1227) yılında Dimaşk'ta doğdu. Vezîre lakabıyla da bilinir. Halep yakınlarındaki Maarretünnu'mân'a yerleşen Tenûh kabilesinden olduğu için ayrıca Tenûhiyye nisbesiyle anılır. Babası ve dedesi ilmiye sınıfına mensup olduğundan küçük yaştan itibaren ilim muhitinde yetişti. Bu durum onun ilmi ve ahlâkî kişiliği üzerinde etkili oldu. Dedesi Es'ad b. Müneccâ dönemin önemli Hanbelî âlimlerinden biri olup

Harran'da kadılık yapmıştır. Hanbelî fakihî İbnü'l-Müneccâ Sittülvüzerâ'nın amcasının oğludur. Irak ve Horasan gibi ilim merkezlerine seyahatlerde bulunan, Harran'da kadılık yapan ve aslen Maarretünnu'mânlı olan babası Şemseddin Ömer et-Tenûhî, Dimaşk'ta tadrîs ve fetva faaliyetleriyle meşgul olmuş bir hadis ve fikhî âlimidir. Ondandır an'anevî isnad zinciriyle hadis rivayet edenlerin sonuncusu kızı Vezîre'dir. Vezîre aynı zamanda semâ ile kendisinden rivayette bulunan muhaddislerin sonuncusudur. Babasından iki hadis cüzü, Ebû Abdullah Hüseyin b. Mübarek ez-Zebîdî'den Buhârî'nin *eş-Şahîh*'i ile Şâfiî'nin *el-Müsned*'ini semâ yoluyla almıştır.

Sittülvüzerâ, Ebû Abdullah ez-Zebîdî'den semâ yoluyla aldığı *Şahîh-i Buhârî*'yi Dimaşk'ta ve daha sonra 705 (1305) yılında Mısır'da birkaç defa rivayet etmiştir. Onun ayrıca Celâleddin es-Süyûtî'nin rivayet kaynakları arasında özel bir yeri olduğu görülür (Abdülhay el-Kettânî, II, 1013). Başta Zehebî ve Ahmed b. Aybek ed-Dimyâfî olmak üzere Ali b. Muhammed b. Ahmed et-Tenûhî, Ali b. Sâlih b. Ahmed et-Tîbî, Muhammed b. İbrâhim İbnü'ş-Şemâ', Zeynüddin Muhammed b. Ömer el-Kinânî, Bahâeddin İbn Akîl, İbn Râfi', Abdülkâdir el-Kureşî ve Hibe bint Ahmed b. Muhammed, Sittülvüzerâ'dan hadis dinleyip rivayette bulunanlar arasındadır. İbn Hacer el-Askalânî de hocaları vasıtasıyla ondan hadis rivayet etmiş (*Tağlîku't-ta'lik*, tür.yer.), İbn Tağrıberdî, Sittülvüzerâ'dan hadis dinleyip rivayette bulunmak için dünyanın dört bir yanından öğrencilerin geldiğini belirtmiştir. Hakkında kullanılan müsnede (müsnidetü'l-vakt) sıfatı hadisleri senedli olarak rivayet ettiğinden onun muhaddis kimliğini öne çıkarmış, ayrıca dindar kişiliğine ve güzel ahlâkına işaret eden sıfatlarla anılmış, iki defa hacca gitmiştir. Uzun bir ömür yaşadığı için adı muammerûn arasında anılan Sittülvüzerâ 18 Şâban 716'da (5 Kasım 1316) Dimaşk'ta vefat etmiş ve Kâsiyûn'da Câmîu'l-Muzafferî'nin yukarıdaki aile kabristanına defnedilmiştir. Dört defa evlenen Sittülvüzerâ'nın bu evliliklerden üç kızı olmuştur.

Sittülvüzerâ diye bilinen diğer bazı kadın âlimler şunlardır: 1. Sittülvüzerâ bint Ebû'l-Fazl Yahyâ b. Muhammed et-Tağlibiyye ed-Dimaşkîyye. 639'da (1241-42) doğdu. Bu tarihin 689 (1290) olarak verilmesi (İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 129-130; Kehhâle, II, 174) bir sehiv eseri olmalıdır. Zira ona icâzet veren birkaç hocadandır İbnü'l-Buhârî diye bilinen Fahreddin Ali'nin vefat tarihi 690 (1291), Ziyâeddin el-

Makdisî'nin ise 643'tür (1245). Sittülvüzerâ et-Tağlibiyye 4 Şevval 715'te (1 Ocak 1316) vefat etti. 2. Ümmü Muhammed Sittülvüzerâ bint Muhammed b. Abdülkerîm b. Osman el-Mardîniyye el-Mizziyeye. 659 (1261) yılında doğdu, 736 yılı Şevval ayında (Mayıs 1336) vefat etti. Hanefî fıkıh âlimidir. Birzâfî' ondan semâ yoluyla hadis rivayet etmiştir (Kehhâle, II, 174).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 80; a.m.f., *el-Mu'in fi Tabakâti'l-muhaddisin* (nşr. M. Zeynü-hüm M. Azeb), Kahire 1407/1987, s. 315; a.m.f., *el-Mu'cemü'l-muhtaş bi'l-muhaddisin* (nşr. M. Habîb el-Hîle), Tâif 1408/1988, s. 14; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 117; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 225-226; Takyyüddin el-Fâsî, *Zeylû'l-Taқыid fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, II, 376-377, 396; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, II, 129-130; a.m.f., *Taglîku't-ta'lik* (nşr. Saîd Abdurrahman Mûsâ el-Kazekî), Beyrut-Dimaşk-Amman 1405/1985, III, 35, 147, 229, 250; IV, 466, 515; V, 250, 443-444; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IX, 237; Mehmed Zihni, *Meşâhîrû'n-nisâ*, İstanbul 1294, I, 295-296; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 1013; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, II, 173-174; Cengiz Kal-ek, "İbnü'l-Müneccâ", *DİA*, XXI, 154.

ZEKERİYA GÜLER

SİVAS

İç Anadolu bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

İç Anadolu'nun doğusunda Yukarı Kızılırmak havzasında yer alan eski yerleşim yerlerinden biridir. Kızılırmak vadisinin kuzey kenarında Meraküm yaylası eteğinde 1275 m. yükseklikte kurulmuştur. Burada Hitit yerleşiminin bulunduğu iyi bilinmekle beraber şehir ismini Roma Sebasteiası'ndan alır. Kaynaklarda adıyla ilgili farklı rivayetler bulunmakla birlikte Pontus krallarından Polemon'un karısı Pythodoris şehri imar ederek bu şehre Roma Kralı Augustus'a bağlılık nişanesi olarak Sebasteia adını vermiştir. Sebast kelimesi eski Yunan dilinde "Augustus şehri" anlamına da gelir. Kelime daha sonra Sebastos, Selçuklular devrinde Sevaste (Sivaste / Sivastos), Anadolu Selçukluları döneminde ise Sivas şekline dönüşmüştür. Şehrin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak ilk yerleşme yerinin bugünkü Dört Eylül Parkı olan koni biçimindeki tepelik olduğu belirtilir. Burası 30 m. yükseklikte olup tesbit edilen ilk yerleşme Hititler dönemine kadar iner. Daha sonra şehir bu tepenin

eteklerinde ve etrafında yayılarak genişlemiştir. Bölge tarihî yol güzergâhı üzerinde yer aldığından önemli bir yerleşme özelliği kazanmıştır. İlkçağ'da "kral yolu" buradan geçiyordu. Ardından Romalılar aynı güzergâhı kullandılar. Burası sadece ticaret değil askerî bir yol durumundaydı. Bizanslılar da bu yolu kullanıma açık tutmuşlardır.

Roma döneminde bölgenin merkezî bir şehri olarak önemi artan Sivas, Sâsânî ve Romalılar arasında zaman zaman el değiştirdi. Sonraki yıllarda yerel prenslerin hâkimiyeti altında kaldı. Bu arada Anadolu'ya yönelik ilk müslüman Arap akınlarından etkilendi. Emevîler ve Abbâsîler zamanında gerçekleştirilen bazı Anadolu seferlerinde Sivas müslümanlar tarafından ele geçirilirse de buradaki hâkimiyetleri kalıcı olmadı. 73 (693) yılında Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın, kardeşi Muhammed b. Mervân kumandasında Anadolu'ya sevkettiği ordu Sivas'ı ele geçirdi ve İmparator II. Justinianos'un kumandası ettiği büyük bir Bizans ordusunu Sivas ile Sulusaray (Sebastopolis) arasında ağır bir yenilgiye uğrattı. 93'te (712) Mesleme b. Abdülmelik, yeğenleri Abbas b. Velid ve Mervân b. Velid'le Malatya'dan hareket ederek Sivas ve Amasya'yı aldı. Hişâm b. Abdülmelik döneminde (724-743), halifenin oğlu Muâviye b. Hişâm kumandasındaki Anadolu seferlerinde büyük kahramanlık gösteren Abdullah el-Battâl ve Abdülvehhâb b. Buht (Abdülvehhâb Gazî) Sivas ve çevresini ele geçirdi. Ancak şehir ertesi yıl Bizanslılar tarafından geri alındı ve Abdülvehhâb b. Buht şehid edildi (113/731). Sivas, Abbâsî ordusunun 165 (781) yılında gerçekleştirdiği Anadolu seferi sırasında da ele geçirildi, fakat müslümanların buradaki hâkimiyeti birkaç yıl sürdü (bk. Demir, s. 14-15). 1021'de Bizans İmparatoru II. Basileios, Van bölgesini ilhak edince buradaki Ermeniler'e yurt tutmak için Sivas'ı verdi. Vaspurakan Kralı Senekerim bölgede hâkimiyet kurdu. Bu durum doğudan gelen Selçuklu Türkleri'nin hücumlarını kolaylaştırdı. Urfalı Mateos'a göre 4 Temmuz 1059'da şehir Selçuklular tarafından yağmalandı. 1071'de ise Ermeni prenslerine kızan Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'in saldırısına mâruz kaldı. Malazgirt zaferinin ardından da Emir Dânişmend şehri ele geçirdi. Şehrin fetih tarihi tartışmalıdır. Bazı araştırmalarda 1076-1077'de bölgenin tamamının alındığı, Sivas'ın ise 1080'de fethedildiği belirtilir. Sivas, bundan sonra Anadolu Selçuklu Hü-

kümdarı II. Kılıcarslan tarafından Konya ile birlikte başşehir yapılmaya kadar Dânişmendliler'in yönetiminde kaldı.

II. Kılıcarslan'ın topraklarını on bir oğlu arasında paylaşımının ardından (580/1184) Sivas sırasıyla Kutbüddin Melik Şah, II. Süleyman Şah, I. İzzeddin Keykâvus ve 616'da (1220) Sivas'ta hükümdar ilân edilen I. Alâeddin Keykubad'ın idaresinde kaldı. Roma ve Bizans döneminde varlığı bilinen şehir surları I. Alâeddin Keykubad döneminde onarıldı (1224). Moğollar 629'dan (1232) itibaren şehrin dış mahallelerine saldırılar düzenlediler. 641 (1243) Köseadağ bozgunu ile Baycu Noyan tarafından ele geçirilen Sivas üç gün süreyle yağmalandı.

Bu tarihten itibaren tamamen İlhanlı nüfuzu altına giren Sivas siyasî sıkıntılara rağmen imar hareketleriyle fizikî açıdan gelişme gösterdiği gibi ekonomik yönden de zenginleşti. Şehrin simgesi olarak bilinen medreseler bu dönemin eseridir. Ancak şehrin günümüze kadar gelebilen en eski yapısı şu ana kadar bazı araştırmacıların Dânişmendli eseri olarak niteledikleri Ulucami'dir. Hikmet Denizli tarafından yayımlanan yapım ve onarım kitâbelerinde ulucaminin 593 (1197) yılında Kutbüddin Melik Şah'ın emriyle yaptırıldığı ve 1210'da ise tamir ettirildiği belirtilmektedir. Diğer önemli bir Selçuklu eseri 614'te (1217) I. İzzeddin Keykâvus'un yaptırdığı dârüşşifâdır. Döneminde tıp fakültesi olarak faaliyet gösteren eser Osmanlı hâkimiyetinde medreseye çevrildi. Burûciye, Çifte Minare, Dördüncü Medrese ve Gökmedrese (Sâhibiye) 1271 yılında yaptırıldı. Bunların dışında İlhanlılar devrinde şehirde çok sayıda medresenin var olduğuna dair kayıtlar da mevcuttur. Bilhassa Gökmedrese vakfiyesinde dokuz ayrı medrese isminin yer alması, İlhanlılar zamanında Sivas şehrinin kültürel zenginliği hakkında önemli ipuçları verir.

Sivas şehri hem Avrupa-Asya arasındaki Baharat yolu hem de Mezopotamya ve Karadeniz arasındaki ticaret yolu üzerinde olduğundan fizikî bakımdan daha da gelişti. Selçuklu ve İlhanlı hâkimiyetinde şehir kuzey yönünde Samsun, Sinop ve Kırım'a, doğu-batı yönünde İstanbul, İzmir ve Tebriz'e ve daha sonra meşhur İpek yoluna bağlantıları olan ticarî trafiği yoğun bir merkezdi. Ayrıca güney yönünde Diyarbekir ve Bağdat'la, Kayseri üzerinden Antalya gibi Akdeniz liman şehirleriyle irtibat halindeydi. Bu ticarî yoğunluk yol-